

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЛЕКСИКИ В АСПЕКТІ МІЖМОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Колективна монографія

ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ
ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Том 2

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РІВНЕ 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЛЕКСИКИ В АСПЕКТІ МІЖМОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Колективна монографія

ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ
ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Том 2

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РІВНЕ 2019

Рецензенти:

- Леміш Н.Є.** доктор філологічних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова (м. Київ)
- Толчеева Т.С.** доктор філологічних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Рекомендовано до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(*протокол № 5 від 30 травня 2019 р.*)

Колектив авторів:

Аладько Д.О., Білоусова Т.П., Деменчук О.В., Калініченко М.М., Кінащук А.В.,
Константинова О.В., Кучма Т.В., Летюча Л.П., Михайлова Є.В., Мізін К.І.,
Павлова О.І., Павловська Л.О.

Семантична деривація лексики в аспекті міжмовних досліджень
С 30 : колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. О.В. Деменчук. – Рівне : РДГУ,
2019. – 150 с. – (Історія та сьогодення філологічної науки ; т. 2).

Lexical semantic derivation in cross-linguistic studies : Collective
work / auth. ; O.V. Demenchuk (ed.). – Rivne : RSUH, 2019. – 150 p. – (History
and Contemporaneity of Philological Science ; v. 2).

У колективній монографії представлено розвідки, присвячені міжмовним дослідженням семантичної деривації лексики. На матеріалі споріднених і неспоріднених мов (англійська, німецька, французька, чеська, польська, болгарська, українська, російська, турецька) розглянуто низку актуальних питань теорії семантичної деривації: моделі семантичної деривації, механізми і стратегії семантичних змін, процеси транспозиції, термінологізації, детермінологізації.

The collective work deals with a cross-linguistic study of lexical semantic derivation. Based on the related and non-related languages (English, German, French, Czech, Polish, Bulgarian, Ukrainian, Russian, and Turkish), the paper focuses on the topical issues of semantic derivation theory: semantic derivation models, mechanisms and strategies of semantic change, processes of transposition, terminologisation, determinologisation.

УДК 81'373-115

ЗМІСТ

**ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ
ТЕОРІЇ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ**

Деменчук О.В. СТРАТЕГІЇ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ЛЕКСИКИ В АСПЕКТІ МІЖМОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	6
Мізінь К.І. АКТУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРИВАЦІЇ УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ	26

**СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ
ЛЕКСИКИ У БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ**

Белоусова Т.П. КОМПОЗИТИВНІЕ ОТФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ НАИМЕНОВАНИЯ ЛИЦА В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ	39
Летючая Л.П. СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ МЕЖДОМЕТИЙ В ПРОЦЕССЕ ПОРОЖДЕНИЯ ОЦЕНОЧНЫХ ДЕРИВАТОВ НА ПРИМЕРЕ РУССКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ .	54

**СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ
ЛЕКСИКИ У ВІДДАЛЕНОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ**

Аладько Д.О. МЕТОНИМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОЇ ДИНАМІКИ НОМІНАЦІЙ АРТЕФАКТІВ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ)	69
Константинова О.В. СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ І ПРОЦЕСИ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ТЕРМІНІВ	82

**СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЛЕКСИКИ
У БЛИЗЬКО- ТА ВІДДАЛЕНОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ**

Кінащук А.В. СТРАТЕГІЇ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ	90
Кучма Т.В. НОМІНАЦІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	105
Павлова О.І. МІСЦЕ І РОЛЬ ТЕРМІНІВ-ЕПОНІМІВ У МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	114

Павловська Л.О. СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ВЕРБАЛЬНИХ ФОРМУЛ ПОБАЖАНЬ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ	122
---	------------

**СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ
ЛЕКСИКИ У НЕСПОРІДНЕНИХ МОВАХ**

Михайлова Є.В. КАТЕГОРІЙНА СЕМАНТИКА ПРИКМЕТНИКА В ТУРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	130
--	------------

**СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ
У ПРОСТОРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ**

Калініченко М.М. КАРНАВАЛІЗАЦІЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ МОВИ ДОБИ РОМАНТИЗМУ	141
---	------------

Кучма Т.В.

кандидат філологічних наук, доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

НОМІНАЦІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна лінгвістика характеризується тенденцією до аналізу номінацій різних тематичних та лексико-семантичних груп у таких аспектах: словотвірному (Т. Вендіна, В. Горпинич, О. Земська, О. Кровицька, Г. Кустова, А. Мамрак, Я. Пузиренко, А. Feine, W. Fleischer); ономасіологічному (А. Архангельська, Г. Дідківська, О. Кубрякова, Н. Мигиріна, А. Мойсієнко, О. Селіванова, D. Buttler, T. Smółkowa); мотиваційному (Ф. Бацевич, О. Блінова, Т. Кияк, О. Падучева, С. Риженко, І. Улуханов); функціональному (Г. Вокальчук, А. Левицький, Т. Наумова, Г. Шиманович, А. Stedje); аксіологічному (Т. Гончарова, Т. Космеда, М. Яценко); конотативному (А. Барабуля, Г. Мінчак, В. Телія, J. Istiaguine).

Останнім часом спостерігається посилена увага учених до вивчення тих одиниць, які характеризують людину, по-перше, як суспільний феномен у різних мовах: зіставлено функції імен діяча на матеріалі російської та української мов (А. Мамрак), національну специфіку семантики найменувань особи – російської та англійської мов (О. Маклакова), найменування осіб за професією й соціальним статусом – французької та російської мов (О. Кашпур), терміни спорідненості – російської та чеської мов (Н. Микитенко); по-друге, як носія соціальних стереотипів: професійних (Т. Zgółka, H. Zgółkowa), статево-вікових (М. Karwatowska), національних (Т. Голікова, І. Голубовська, І. Кобозева, О. Кузіна, О. Маклакова, І. Привалова, С. Тер-Мінасова, J. Bartmiński, J. Misiukajtis). Насамперед соціальний статус людини науковці досліджують у психолінгвістичному аспекті (Л. Йорданова, В. Карасик, О. Леонтєв, Р. Фрумкіна).

Актуальність наукової розвідки зумовлена загальним спрямуванням лінгвістичних праць на дослідження процесів як первинної, так і вторинної номінації одиниць, об'єднаних однаковими

тематичними характеристиками. Поєднання зіставно-типологічного й порівняльно-історичного підходів до аналізу українських, польських та німецьких номінацій соціального статусу людини є необхідним для здійснення реконструкції їхньої зовнішньої та внутрішньої форми, а також для виявлення спільних і відмінних особливостей, яких вони набули у процесі функціонування у кожній із лінгвокультур.

Метою статті є дослідження генетичних основ номінацій на позначення сімейних стосунків в українській, польській та німецькій мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань: 1) виявити номінації на позначення сімейних стосунків в українській, польській та німецькій мовах шляхом суцільної вибірки із тлумачних словників; 2) простежити шляхи розвитку значень досліджуваних номінацій.

Однією з перших форм соціальної спільноти людей і соціальних відносин є сім'я. Родинні стосунки пов'язують індивідів кривними, шлюбними зв'язками або відносинами всиновлення [СЭ]. Сім'я є необхідною для нормального функціонування суспільства [СЭ], оскільки вона є одним із чільних об'єднавчих чинників соціуму; сім'я забезпечує співіснування членів соціуму як на синхронному зрізі суспільного розвитку (виживання, самозбереження, самоідентифікація), так і на діяхронному збереженні рис мікроспільноти в межах історичного розвитку соціуму [Лазюк 2006: 3].

До лексико-семантичної групи (ЛСГ) номінацій на позначення сімейних стосунків віднесено номінації, які позначають *кривність* (кривний – який має спільних предків; рідний за кров'ю) та *своцтво* (1. збірн. Родичі не по крові, а по шлюбу. 2. Спорідненість, що виникає внаслідок шлюбу: стосунки між чоловіком і кривними родичами дружини, між дружиною і кривними родичами чоловіка, а також між родичами подружжя).

Шляхом суцільної вибірки із тлумачних словників української, польської та німецької мов отримано 82 номінацій на позначення сімейних стосунків в українській мові, 71 – у польській, 82 – у німецькій.

До стилістично нейтральної лексики в українській мові належить 63 (77 %) номінацій, у німецькій – 71 (87 %) номінацій, у польській – 67 (94 %) номінацій. Наприклад, укр. *батько* / пол. *ojciec* / нім. *Vater*; укр. *внук* / пол. *wnuk* / нім. *Enkel*. Стилiстично

маркованими в українській мові є 23 % номінацій (розмовний статус мають 4 номінації, діалектний – 14, застарілою є 1 номінація), у польській – 6 % (застарілими є 4 номінації), у німецькій – 13 % (застарілими є 4 номінації, урочистими – 6 номінацій, до професіоналізмів належить 1 номінація). Наприклад, статус діалектних мають номінації: укр. *синова* “невістка”, *братаниця* “племінниця з боку брата, небога”. Зазначені номінації належать до південно-західних діалектів і, напевно, прийшли до української мови з польської, оскільки тип назв осіб жіночої статі за чоловіком на *-owa* є характерним для польської (також чеської) мови [Историческая типология 1986: 67]. У польській мові зафіксовані аналогічні номінації, які є стилістично нейтральними: *synowa* “*żona syna*” – букв. “дружина сина”, *bratanica* “*córka brata*” – букв. “дочка брата”.

До застарілих і діалектних належить німецька номінація *Base* “*Tochter des Bruders oder der Schwester eines Elternteils*” – букв. “дочка брата або сестри одного з батьків”. Замість цієї номінації широко вживається запозичена із французької мови номінація *Cousine* або в альтернативному онімеченому написанні *Kusine* – кузина, двоюрідна сестра. Серед польських номінацій до застарілих належать такі: *synowiec* і *synowica* “*syn (córka) brata w stosunku do braci ojca*” – букв. “син (дочка) брата по відношенню до братів батька”. Також застарілими є номінації *świekier* “*ojciec męża lub żony*” – букв. “батько чоловіка чи дружини” і *świekra* “*matka męża, rzadziej żony*” – букв. “мати чоловіка, рідше дружини”. У сучасній польській мові на позначення батька чоловіка (дружини) використовують номінації *teść* “*ojciec żony lub męża w stosunku do zięcia lub synowej; dawniej tylko: ojciec żony*”, яка раніше вживалася на позначення тільки батька дружини; на позначення матері чоловіка (дружини) – *teściowa* “*matka żony lub męża w stosunku do zięcia lub synowej; dawniej tylko: matka żony*”, яка раніше використовувалася теж тільки на позначення матері дружини.

Зменшено-пестливі номінації, наприклад: укр. *дідусь* “зменш.-пестл. до *дід*”, *дідусенько*, *дідусечко*, *дідусик* “зменш.-пестл. до *дідусь*”, також фамільярні, наприклад: *братуха* “фам. *брат* (у 1, 3 знач.)”; пол. *bratek*, *braciszek* “*zdr. od brat*” – зменш. до брат; нім. *Töchterchen* “*Vkl. zu Tochter*” – зменш. до дочка, *Großmama*, *Oma* “(fam.) *Großmutter*” – фам. *баба* нами не розглядаються, оскільки такі номінації позначають ті ж сімейні стосунки, маючи лише додаткове емоційно-експресивне забарвлення, і тільки збільшують обсяг вибірки.

У цій ЛСГ широко представлене явище синонімії. За різними принципами класифікації синоніми поділяють на кілька різновидів: абсолютні (повні) – неповні, семантичні – стилістичні – семантико-стилістичні, різнокореневі – однокореневі, загальномовні – контекстуальні [УМЕ: 585].

В українській мові завдяки великій кількості афіксальних морфем і словотвірних типів існує багато однокоренових синонімів, більшість з яких належить до словотвірних синонімів [УМЕ: 585]. Наприклад, такими синонімами є номінації: *хрещеник*, *похресник* [Карпенко 2006: 467]. “хлопчик стосовно до своїх хрещених батька та матері”. У німецькій мові спостерігається подібне [DDU: 663] – *Patentante, Patin i Patenonkel, Pate* “jmd., der (außer den Eltern) bei der Taufe eines Kindes als Zeuge anwesend ist und für die christliche Erziehung des Kindes mitverantwortlich ist” – букв. “той, хто (крім батьків) присутній як свідок при хрещенні дитини і є співвідповідальним за християнське виховання дитини”.

Семантичні, стилістичні і семантико-стилістичні синоніми виділяються в межах неповних синонімів залежно від значення і вживання. Семантичні відмінності модифікують основне значення в різних напрямках. У стилістичному відношенні синоніми можуть належати до різних стилів (нейтральний, книжний та ін.), відрізнятися емоційно-оцінними та експресивними характеристиками, часовою або територіальною віднесеністю. Ширші синонімічні ряди складаються переважно із семантико-стилістичних синонімів. Наприклад, укр. *племінник* “син брата або сестри; небіж”, *небіж* “син брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінник”, *братан* (діалектне, південно-західне) “племінник із боку брата, небіж”, *сестринець* (діалектне, південно-західне) “племінник – син сестри”; *племінниця* “дочка брата або сестри; небога”, *небіжка* “дочка брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінниця”, *небога* “дочка брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінниця”, *братаниця* (діалектне, південно-західне) “племінниця з боку брата, небога”, *сестриниця* (діалектне, південно-західне) “племінниця – дочка сестри”; *тітка* “сестра батька або матері. // те саме, що дядина”, *дядина* “жінка дядька”, *вуйна* (діалектне, південно-західне) “тітка, сестра матері або дружина матеріного брата”, *стрийна* (західноукраїнське) “тітка, сестра батька або дружина батькового брата”; *дядько* “брат батька або матері; чоловік тітки”, *вуйко* (діалектне, південно-західне) “дядько з боку матері, брат матері”, *стрий* (західноукраїнське) “дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри”.

У німецькій мові до семантико-стилістичних синонімів належать: *Vetter, Cousin* – “двоюрідний брат”; *Base, Cousine* – “двоюрідна сестра”; *Onkel, Oheim* (заст.) “Bruder oder Schwager der Mutter oder des Vaters” – букв. “брат або швагер матері або батька”, *Tante, Muhme* (заст.) “Schwester oder Schwägerin der Mutter oder des Vaters” – букв. “сестра або швагрова матері або батька”.

Найдавнішими є номінації, що сягають індоевропейського періоду, наприклад: *мати, син, брат*. Вони мають відповідники у всіх досліджуваних мовах [Сопоставительное исследование 1991: 32-33].

ЛСГ номінацій на позначення сімейних стосунків не поповнюється, навпаки, окремі слова виходять з ужитку, часто витісняються описовими найменуваннями [УМЕ: 398].

Українське *мати*, польське *matka*, німецьке *Mutter* мають спільне походження, зводяться до спільної і.-е. кореневої форми **māter* “мати”, похідне слово утворене за допомогою суфікса на позначення родинних стосунків *-ter-* від і.-е. кореня **mā*, що походить з дитячої звуконаслідувальної мови [ЕСУМ 3: 413-414].

Українське *мати*, пол. *matka*, німецьке *Mutter* мають подібне пряме значення: укр. “жінка стосовно дитини, яку вона народила; жінка, що має або мала дитину” / пол. “kobieta, która urodziła dziecko i zwykle je wychowuje” – букв. “жінка, яка народила дитину і звичайно її виховує” / нім. “Frau, die ein od. mehrere Kinder geboren hat hat” – букв. “жінка, яка народила одну дитину або більше; Frau, die in der Rolle einer Mutter ein od. mehrere Kinder versorgt, erzieht” – букв. “жінка, яка в ролі матері забезпечує і виховує одну або більше дитину”.

Українська номінація *батько* [ЕСУМ 1: 152] походить, очевидно, від псл. *bata, batja*, яке може бути зіставлене з дінд. *pita* “батько”, лат. *Pater*. Польська номінація *ojciec* – із праслов'янської, споріднена з лат. *atta* “батько”, дінд. *atta* “мати, старша сестра матері”. Німецька номінація *Vater* походить з двн. *fater* і теж є спорідненою з лат. *Pater*. Спільною вихідною формою є і.-е. “батько, голова роду”.

Українське *батько*, польське *ojciec*, німецьке *Vater* мають пряме значення: укр. “чоловік стосовно до своїх дітей” / пол. “mężczyzna, który ma własne dziecko lub dzieci” – букв. “чоловік, який має власну дитину чи дітей” / нім. “Mann, der ein od. mehrere Kinder gezeugt hat” – букв. “чоловік, у якого народилась одна дитина або більше”; “Mann, der in der Rolle eines Vaters ein od. mehrere Kinder versorgt, erzieht” –

букв. “чоловік, який в ролі батька забезпечує і виховує одну або більше дитину”.

Усі три номінації укр. *син*, пол. *syn*, нім. *Sohn* мають спільне і.-є. походження **seu*, **sū* “народжувати”. Укр. *син* “особа чоловічої статі стосовно своїх батьків. // Ласкаве звертання батьків до сина”; пол. *syn* “1. *czyjeś dziecko płci męskiej*” – букв. “чиясь дитина чоловічої статі”; нім. *Sohn* “1. männliche Person im Hinblick auf ihre leibliche Abstammung von den Eltern; unmittelbarer männlicher Nachkomme” – букв. “особа чоловічої статі стосовно його кривного походження від батьків, прямий нащадок чоловічої статі”.

Українська номінація *дочка* і польська *córka* споріднені з нвн. *Tochter*, що походить із і.-є. **dhug(h)atēr* “дочка”. Укр. номінація *дочка* має значення: “особа жіночої статі стосовно до своїх батьків / пол. *córka* “*czyjeś dziecko płci żeńskiej*” – букв. “чиясь дитина жіночої статі” / нім. *Tochter* “weibliche Person im Hinblick auf ihre leibliche Abstammung von den Eltern; unmittelbarer weiblicher Nachkomme” – букв. “особа жіночої статі стосовно її кривного походження від батьків, прямий нащадок жіночої статі”.

У ході опрацювання матеріалу було виявлено, що одна і та ж номінація на позначення сімейних стосунків використовується для називання двох або декількох родичів. Наприклад:

Укр. *швагер* (діал.) 1. *Шурин* (Брат дружини). 2. *Сестрин чоловік; зять*. 3. *Дівер* (Брат чоловіка). Пол. *szwagier* – “*maż siostry albo brat żony lub męża; też: mąż szwagierki*” – букв. “чоловік сестри або брат дружини чи чоловіка; також: чоловік швагрової”. Нім. *Schwager* “Ehemann einer Schwester; Bruder des Ehemanns, der Ehefrau” – букв. “чоловік сестри; брат чоловіка, дружини”. Німецьке *Schwager* із двн. *suāgur* “брат дружини”, свн. *swāger* “швагер, свекор, тесть, зять”. Ще до 18 ст. номінація *Schwager* вживалася на позначення кожного родича чоловічої статі, набутого шляхом одруження. Як бачимо, укр. *швагер* і нім. *Schwager* мають однакові значення лише з тією різницею, що для кожного значення українська мова має й окремі номінації, крім головної, об'єднувальної; пол. *szwagier*, крім аналогічних в українській та німецькій мовах, має ще одне значення: *чоловік швагрової*, що відповідає українським номінаціям *зять* “чоловік зовиці” і *свояк* “чоловік своячки”.

Укр. *швагрова* (діал.) 1. *Своячка* (Сестра дружини). 2. *Зовиця* (Чоловікова сестра) 3. *Братова* (Дружина брата). Пол. *szwagierka* – “*siostra męża lub żony; też: żona szwagra*” – букв. “сестра чоловіка або

дружини; також: дружина швагра”. Нім. *Schwägerin* – Ehefrau eines Bruders; Schwester des Ehemanns, der Ehefrau” – букв. “дружина брата; сестра чоловіка, дружини”. Схожа ситуація й з укр. номінацією *швагрова* і нім. *Schwägerin* – значення повністю збігаються, але в українській мові є й окремі номінації для кожного значення. У польській мові *szwagierka* вживається ще й для йменування дружини швагра, якій в українській мові відповідає номінація *діверка* “дружина дівера, брата чоловіка”. Для значення “дружина брата”, яке мають український та німецький відповідники, польська мова має окрему номінацію *bratowa*.

Українське *зять*, польське *zięć* походять від псл. **zęť*, пов’язані з гр., дінд. “родич, брат”, і.-е. **g’ent-* “зять”, пов’язане з **g’en-* “плодити, родити, знати”, первісно означало “приймак в роді або сім’ї, на відміну від брата й сина – постійних членів родини” [ЭСРЯ II: 112], [ЕСУМ 2: 286]. Німецьке *Schwiegersohn* є складним словом, утвореним від *Schwieger*, що сягає і.-е. **suekrū* “мати чоловіка” [EWD 3: 1596] і *Sohn* “син”.

У польській та німецькій мовах *зять* є лише чоловіком дочки, в українській, крім цього, вживається й на позначення інших приймаків у родині – *чоловіка сестри* та *чоловіка зовиці*. *Невістка* в українській мові не тільки “дружина сина”, як у польській (*synowa* – *żona syna*) та німецькій (*Schwiegertochter* – Ehefrau des Sohnes) мовах, а взагалі заміжня жінка стосовно до рідних її чоловіка (батька, матері, братів, сестер, дружин братів і чоловіків сестер). На відміну від українських номінацій *зять* і *невістка*, польські та німецькі кореляти *zięć*, *synowa* та *Schwiegersohn*, *Schwiegertochter* мають лише по одному значенню.

Укр. *мачуха* “дружина батька стосовно його дитини (дітей) від іншого шлюбу; нерідна мати”; пол. *macocha* “*żona ojca w stosunku do jego dzieci z wcześniejszego małżeństwa*” – в обох мовах пізне псл. **matjexa*, **matjoxa*, **matjuxa*, похідне від *mati* “мати”, утворене, очевидно, різними суфіксами лайливості і згрубілості [ЕСУМ 3: 423], [SEJP: 317]. Нім. *Stiefmutter* [свн., двн. *stiefmuoter* (8 ст.)] “Frau, die mit dem leiblichen Vater eines Kindes verheiratet ist u. die Stelle der Mutter einnimmt”, вже у давні часи втілювала у літературі тип злої, несправедливої жінки [EWD 3: 1718]. Нім. *Stief-* перший компонент складних номінацій родинних стосунків, що позначає некревні родинні зв’язки, які виникли внаслідок пізнішого повторного одруження (одного з батьків) [EWD 3: 1718].

Укр. *вітчим* “чоловік, що стає батьком дітей своєї дружини, яка має їх від попереднього одруження; нерідний батько”, аналогічно й пол. *ojczym*, нім. *Stiefvater*. В укр. та пол. мовах від псл. *otъсь* “батенько”, похідне від **otъ* “батько”, споріднене з лат. *atta* “батько”, дінд. *atta* “мати, старша сестра матері” [ЕСУМ 4: 232]. У нім. мові – двн. *stioffater* (8 ст.), свн. *stiefvater* [EWD 3: 1718].

Укр. *пасербиця* – жін до *пасерб* “нерідний син одного з подружжя, який доводиться рідним іншому”, як і пол. *pasierbica*, *pasierb*, нім. *Stieftochter*, *Stiefsohn*. В укр. та пол. утворені за допомогою префікса *na-* від іменника **серб*, який загальноприйнятою етимологією не має. Зіставляється з пол. заст. *sarbać* “сборбати”, через *pa-* ніби принижений, “той хто (не) пив (ссав) того ж молока” і тому торкався грудей нової матері: обряд, який зберігся у кавказьких племен при введенні пасерба до родини [ЕСУМ 4: 304], [SEJP: 398].

Укр. *вдова*, пол. *wdowa* є праслов'янськими від **vъdova*, спорідненими з дпрус. *widdewu*, дінд. *vidhāvā*. Нім. *Witwe* від свн. *witewe*, двн. *wituwa* “позбавлена (чоловіка)”, що сягає дінд. *vidhāvā*. Укр. *вдова* “жінка, яка після смерті чоловіка не одружилася вдруге”; пол. *wdowa* “kobieta, która straciła męża, której mąż umarł” – букв. “жінка, яка втратила чоловіка, чоловік якої помер”; нім. *Witwe* “Frau, deren Ehemann gestorben ist” – букв. “жінка, чоловік якої помер”.

Укр. *вдівець* “чоловік, який після смерті дружини не одружився вдруге”; пол. *wdowiec* “mężczyzna, który stracił żonę, którego żona umarła”; нім. *Witwer* (від свн. *witewære*) “Mann, dessen Ehefrau gestorben ist”, є похідними від відповідних жіночих форм. Оскільки, як зазначає А. Брюкнер [SEJP: 605-606], первинний лад не знав вдівців, це поняття є християнським, пізнім.

Отже, номінації, які позначають сімейні стосунки в українській, польській та німецькій мовах, переважно належать до стилістично нейтральної лексики. Широко представленим у даній ЛСТ є явище синонімії. Аналіз номінацій на позначення сімейних стосунків за кривністю та свояцтвом української, польської та німецької мов свідчить, що вони належать переважно до індоевропейського шару лексики (укр. *мати* / пол. *matka* / нім. *Mutter*; укр. *син* / пол. *syn* / нім. *Sohn*). Різниця ж у семантиці номінацій пояснюється особливостями мовної картини світу носіїв української, польської та німецької мов.

Перспективи подальших досліджень полягають у побудові лексико-семантичних груп номінацій на позначення сімейних стосунків за кривністю та свояцтвом української, польської та німецької мов, що функціонують у художніх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Историческая типология славянских языков* : Фонетика, словообразование, лексика и фразеология / [В. Т. Коломиец, Т. Г. Линник, Т. Б. Лукинова] ; под ред. А. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1986. – 288 с.
- Карпенко Ю. О.* Вступ до мовознавства : [підручник] / Юрій Олександрович Карпенко. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 336 с. – (Серія “Альма-матер”).
- Лазюк С. С.* Сімейний побут в етносоціальному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / С. С. Лазюк. – Одеса, 2006. – 23 с.
- Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Лексика и фразеология* / [Г. П. Ижакевич, П. Е. Гриценко, В. И. Кононенко и др. ; отв. ред. Г. П. Ижакевич]. – К. : Наукова думка, 1991. – 384 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКІВ

- СЭ* – Социология: энциклопедия [Электронный ресурс] / [сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко]. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1312 с. – Режим доступа : <http://voluntary.ru/dictionary/568/word/%D1%CF%5%CC%DC%DF/>
- УМЕ* – Українська мова : енциклопедія. – 2. вид., випр. і доп. – К. : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
- ЕСУМ* – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982-2006. – Т. 1-5.
- ЭСРЯ* – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – 2-е изд., стер. – М. : “Прогресс”, 1986-1987.
- DDU* – Duden Deutsches Universalwörterbuch. – 6. Aufl. – Mannheim : Duden-Verlag, 2006. – 2016 s.
- SEJP* – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / Alexander Brückner. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1985. – 820 s.
- EWD* – Pfeifer W. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen / Wolfgang Pfeifer. – Berlin : Akademie-Verlag. – 1989. – Band 1. A-G. – 622 S. ; – Band 2. H-P. – 1346 S. ; – Band 3. Q-Z. – 2094 s.

Наукове видання

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЛЕКСИКИ
В АСПЕКТІ МІЖМОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Колективна монографія

Історія та сьогодення філологічної науки

Том 2

Academic Edition

LEXICAL SEMANTIC DERIVATION
IN CROSS-LINGUISTIC STUDIES

Collective work

History and Contemporaneity of Philological Science

Volume 2

Формат 60x84¹/₁₆.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Гарнітура Century Schoolbook.

Ум. др. арк. 8. Наклад 100.

Редакційно-видавничий відділ

Рівненського державного гуманітарного університету

м. Рівне, 33000, вул. Ст. Бандери, 12

тел.: (0362) 26-48-83

Друк: "ПараГраф+"

м. Рівне, 33000, вул. Гетьмана Мазепи, 6/8

тел.: (0362) 26-49-27